

HYPEREIDÉS *DÉMOSTHENÉS ELLEN* CÍMŰ BESZÉDÉNEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ (COL. XXVIII SKK.)

HORVÁTH László*

ELTE BTK Görög Tanszék, ELTE Eötvös József Collegium, Magyarország

Beérkezett: 2021. december 8. • Elfogadva: 2021. december 19.

© 2022 A szerző(k)

ABSZTRAKT

A tanulmány *Hypereidés Démosthenés ellen* című beszédének három helyét elemzi és értelmezi, illetve szövegkritikai javítást javasol. A XXIX–XXX. columnákban foglalt közlések a Dióndas ellen elmondott beszéd megfelelő helyei alapján érthetőbbé válnak. A XXVIII. columna 21. sorában az αὐτῶ (pronomen personale – Jensen és minden szövegkiadó) helyett αὐτῶ (pronomen reflexivum) a helyes olvasat, amely helyreállítja a szöveg hely értelmét. Chairóneia után nem a nép volt hálás Démosthenésnek, épp ellenkezőleg: a nép azt várta, hogy Démosthenés és társai lesznek hálásak neki. A lacunában elveszett név tehát nem Lykurgos, hanem Démosthenés.

KULCSSZAVAK

Hypereidés, Démosthenés ellen, szövegkritikai javítás és értelmezés

A *habent sua fata libelli* közhelyszerű igazsága a Hypereidés-corpus kalandos történetének egészére helytálló, de még azon belül is különösen figyelemre méltó az, ami a *Démosthenés ellen* elmondott beszédet megőrző papirusszal, a tulajdonosaik után Harris-Arden tekercsnek nevezett ókori könyv első felével történt. A közel hét méter hosszú luxuskivitelű papirusz-tekercs három beszédet tartalmazott, az első 3,5 méter azonban a Démosthenés-beszéddel együtt darabokra, nem túlzás, néhol törmelékekre szakadt. Korábban az *Antik Tanulmányok*-ban Gianfranco Bartolini nyomán részletesen leírtam a töredékeket és áttekintettem a tör-

* Levelező szerző. E-mail: horvathl@eotvos.elte.hu

ténetüket.¹ Itt csupán annyit emelek ki ismételtén, hogy összesen öt töredékcsoport alakult ki, amelyeket vásárlóik, illetve birtokosaik nyomán Harris-, Babington-, Egger-, Tancock-, Raphael-fragmentumokként tartanak nyilván. Említettek egytől egyik eltérő úton-módon, az egykori közös tekercsből kiszakadva és helyüket veszítve jutottak el a modern kori gyűjtőkhöz. Friedrich Blass a XIX. század második felében (a megjelenéseket tekintve 1869–1894 között) mintegy harminc éven át hét tanulmányával és három szövegkiadásával filológusi mércével mérve heroikus munkát végzett. Az elmúlt közel százharminc évben a *Démostenés ellen* című beszéd helyreállításában nem történt további, érdemi előrelépés. A ma mértékadó kiadásban (1917) Jensen csupán két columnát cserélt fel Blasshoz képest, de ez a szerkezeti változtatás sem meggyőző. Új töredékek már nem kerültek elő, sőt, amelyek egykor megvoltak, azok közül is némelyek átmenetileg eltűntek, Jensen mindhiába kereste a Babington-töredékeket a British Museumban. (Utóbbiakra Eric Handley útmutatása nyomán Teresa Morgan talált rá a cambridge-i St. John's College könyvtárában 1998-ban.)²

Jól tudjuk, ilyen jellegű, töredékesen ránk maradt ókori művek kiegészítésében és értelmezésében csak újabb források (további fragmentumok és testimoniumok) előkerülése, illetve a modern technika segíthet. Most – jóllehet kisebb részletekről lehet csak szó – mindkettő megadható a *Démostenés ellen* című beszéd vagy töredékegyüttes kapcsán. A továbbiakban két szöveghelyet emelek ki és elemzek ebben az összefüggésben. Az értelmezést segítő új forrást az „új Hypereidés”, elsősorban a *Dióndas ellen* című beszéd képviseli, a modern technika alatt pedig a több hullámhosszú fényképezési módszert (MI – *multispectral imaging*) értem.

Hypereidés *Démostenés ellen* (κατὰ Δημοσθένους) című beszédének a papiruszokon ránk maradt tartalomjegyzékek szerint alcíme is volt: ὑπὲρ τῶν ἁρπαλείων – *A Harpalos-ügyről*. Bár Diodórosz szórakoztató összegzésében – forrásainak köszönhetően – elsősorban Harpalos fényűzését domborítja ki, a beszéd háttérét jelentő események lényegét is közli:

„Harpalos, akire Alexandros a babylóni kincstár és a kincstári jövedelmek felügyeletét bízta, azon nyomban, hogy a király hadba vonult India ellen, reménytelennek ítélve visszatérését belevetette magát a fényűzésbe. Mivel Alexandros egy hatalmas terület satrapájának is megtette, a törvényeket semmibe véve eleinte a perzsa nők meggyalázásával hajhászta a szerelmet, és a kincstár nagy részét a legvadabb gyönyörök közepette herdálta el. Irdatlan messzeségből, a Vörös-tengertől hozatott halat, és a költségekre fitytyet hányva megátalkodott felfuvalkodottságban töltötte mindennapjait. Ezt követően Athénból elhozatta a leghíresebb hetairát, Pythionikét, akit életében királynéknak járó ajándékokkal vett körül, halála után pedig drága pénzen temettetett el, és fényűző sír-emléket állíttatott neki Attikában. Ezután egy másik athéni hetairát, Glykerát hozatta Babylónba, és mérhetetlen fényűzésben, a pénzt két kézzel szórva töltötte napjait; nehogy azonban a szerencse elpártoljon tőle, jótéteménnyel kenyerezte le az athéni népet. Mikor pedig Alexandros Indiából visszatért és számos gyanúba keveredett hadvezérét kivégeztette, Harpalos megrettent a büntetéstől, magához vett ötezer talentum ezüstöt, felszerelt hatezer zsoldost, és Ázsiából elmenekülve elhajózott Attika felé. Mivel nem

¹ G. Bartolini: I papiri e le edizioni dell' orazione di Iperide contro Demostene. *Atene e Roma* 17 (1972) 103–113; Horváth L.: Hypereidés *Démostenés ellen* című beszédének töredékei. *AntTan* 66 (2022) 135–152.

² T. Morgan: Some Lost Fragments of Hyperides. *ZPE* 123 (1998) 75–77. Lásd még: R. Kassel: Babingtons Hypereidesfragmente (Bb. I-VI) *ZPE* 125 (1999) 75–76.

tárgyalt vele senki, a zsoldosokat partra tette a lakóniai Tainaron-foknál, maga pedig a pénz egy részével menedékjogot kért az athéni néptől. Mikor Antipatros és Olympias a kiadatását követelte, rengeteg pénzt osztott szét az őt támogató szónokok között, majd megszökött, és elment a Tainaron-foknál állomásozó zsoldosaihoz. Onnan Krétára hajózott, de egyik barátja, Thibrón orvul meggyilkolta. Az athéniak pedig vizsgálatot indítottak Harpalos pénzéről, és Démosthenést több szónoktársával együtt bűnösnek találták megvesztegetés vádjában.³

Az athéni nép hatalmas törvényszéki pert szervezett. Ezeröttszáz bíró előtt az állam nevében tíz szónok képviselte a gyanúsítottakkal szemben a vádat. A tíz vádló között Stratoklés, Menesaichmos, Pytheas, Himeraios és Proklés mellett Hypereidés is ott volt. Démosthenést ötven talentum bírságra ítélték.⁴ A *Démosthenés ellen* című beszéd tehát ilyen körülmények között született Kr. e. 324-ben.

Hypereidés vádbeszédében visszatérő mozzanat, hogy korábbi makedónellenes politikai harcostársa és elvbarátja, Démosthenés cselekedetével megcsúfolta barátságukat, és a hálát, amivel mindketten az athéniaknak tartoznak. A beszédnek szinte a mértani közepén (col. XX 25 skk.) így fogalmaz:

εἶτα σὺ περὶ [φιλ]ίας πρὸς ἐμὲ τολ[μήσεις αὐτίκα μά]λα [λέγειν,] [ταύτην τὴν φιλίαν διέ]λυσας αὐ[τό]ς, ὅ[τε χρ]υσίον κατὰ τῆς [πατρ]ίδος ἔλαβες καὶ [μετ]εβάλου· καὶ κατα[γέ]λαστον μὲν σαυ[τὸν] ἐποίησας, κατή[σχυν]ας δὲ τοὺς ἐκ τῶν [ἔμ]προσθεν χρόνων [τῶν α]ὐτῶν τί σοι προ[ε]λομέ[νο]υ[ς]· καὶ ἐξὸν [ἡμῖν] λαμπροτάτοις [εἶναι] παρὰ τῷ δήμῳ [καὶ τὸν ὑπόλοιπον βίον ὑ]πὸ δόξης χρη[στῆς πα]ραπεμφθῆν[αι, ἅπαντα ταῦτα ἀνέτρ]εψας, καὶ οὐκ αἰσχύνει νυνὶ τηλικούτ[ος] ὢν ὑπὸ μεираκίων κρινόμενος περὶ δωροδοκίας.

„És ezek után van még merszed nekem a barátságról beszélni? ... Ezt a barátságot te tetted tönkre, mikor hazaáruló módon pénzt fogadtál el és hátat fordítottál múltadnak, amivel nevetségessé tetted magad, régi elvbarátaidra pedig szégyent hoztál, s noha megadatott volna nekünk, hogy köztisztületben álljunk a nép előtt és hátralévő életünk során hírnév övezzen valamennyiünket, te mindezt leromboltad, és most hajlott korod ellenére nem restelsz megvesztegetéssel vádoltan várni fiatal bíravid ítéletére!”

A Blasstól összeállított VII. töredék első felében (col. XXVIII–XXX)⁵ pedig a hálátlanságát ostorozza (a görög szöveget a készülő BT szövegkiadás formájában e tanulmány függelékében közlöm).

„Az ezeket követő időkben (*minden bizonnyal a chairóneiai vereségre utal*) a nép nemcsak eltűrte, hogy felszólalunk a népgyűlésen és véleményt nyilvánítunk, hanem egye-

³ Diod. XVII 108. Diodóros forrása a chiosi Theopompos volt, aki az élvhajász romlottságot a történelem egyik mozgatórugójának tekintette (vö.: Ath. XIII 586d). Harpalos korábbi ténykedéséről vö.: Arrhianos, *Anabasis* III 6, 4–5.

⁴ Plut. *Vitae X. Or.* 846C.

⁵ A columnák és a fejezetek számai a *Démosthenés ellen* című beszédben csaknem minden esetben egybeesnek.

nesen tanácsadóinak és szószólóinak tekintett minket... A következő évben pedig megválasztott(a)⁶ (...) a város pénzügyi főfelügyelőjének, mert teljes joggal úgy vélekedett, hogy hálával tartozunk neki. Ráadásul, mikor később egykori tetteink vagy pusztán a háború miatt jónéhány perben ránk támadtak, a bírák soha nem szavaztak ellenünk, ellenkezőleg, minden veszélyből kimentettek minket; ami a nép jóindulatának legnagyobb és legmegbízhatóbb jele. *Neked például, Démosthenés, volt merszed a javaslatokban halálos ítéletet kérni önmagad ellen, ha az Arés-dombi tanács a Harpalos által lefizettek között tüntet fel; ez be is következett, s így javaslatod alapján minden további nélkül el kellett volna ítélni téged, de a nép nem cselekedett önhatalmúlag, hanem bírósági eljárást kezdeményezett.* (...) Bár a szerencse népünket megfosztotta a győzelem koszorújától, a mi tőle nyert dicsőségkoszorúkat nem vette el. Ha tehát a nép így mellettünk áll, nem kell-e tiszta szívből szolgálnunk őt, sőt, szükség esetén nem adnánk akár az életünket is érte? Én bizony így gondolom.”

Meggyőződésem, hogy Hypereidés gondolatainak és célzásainak pontos megértéséhez immár kezünkben van a kulcs, mégpedig a *Dióndas elleni beszéd*. Mikor a szónok a fent idézett 28 sk. fejezetekben (col. XXVIII 24 skk. és col. XXIX 1 skk. lásd Függelék) a Chairóneiai megelőző tetteik és maga a vesztes háború miatt keletkezett számos pert emlegeti, amelyekben soha nem szavazta le őket a nép, egyértelműen a Dióndas-beszédben említett perekre, illetve magára a Dióndas-perre és Démosthenés koszorú-perére gondol. A Dióndas-beszéd vonatkozó helye:

Διώνδας δὲ νῦν ἐν πεντήκοντα γραφαῖς, ἃς ἐγράψατο, κατὰ μὲν τῶ(ν) ὑπὲρ Φιλίππου πολιτευομένων οὐδεμίαν πώποτε γραφὴν ἀπήνεγκεν, ἀλλ’ οὐδὲ λόγῳ ἐβλασφήμησεν οὐδὲ περὶ ἐνὸς αὐτῶν, τοῖς δὲ τάναντία ἐκείνῳι πολιτευομένοις λοιδοροῦμεν(ος) διατελεῖ ἐπὶ πάντων τῶν ἀγῶνων. ἐγράψατο δὲ Χαρίδημον μὲν, ὃν νῦν ἐγκωμιάζει μὴ ποιεῖν ἐφ’ οἷς ἔλαβεν τὴν δωρεάν τοῦ [δήμ]ου, βουλόμενος διαπράξασθαι [οὐδὲν ὦν ἐ]δ[ίωκ]εν [ἡ]δικηκότα. Λυκοῦρ(γον) δὲ οὐ μόνον παρανόμων ἐδίωξεν, ἀλλὰ καὶ ἀσεβείας πρὸς τὸν βασιλέα. Δημοσθένη τε πλείους ἢ πέντε καὶ δέκα γραφὰς ἐγράψατο, κατ’ ἐμοῦ δὲ τρεῖς τῆι αὐτῆι ἡμέραι ἀπήνεγκεν.⁷

„Nézzétek meg, a nevével jegyzett ötven feljelentéssel Dióndas Philippos támogatói ellen soha egyetlen pert sem kezdeményezett, de még csak szavakkal sem sértette meg egyikőjüket sem, ellenfeleit viszont folyvást gyalázza minden bírósági perben. Bepereelte Charidémot, akit most dicsőít azért, mert a nép ajándékáért cserébe nem váltotta be ígéretét, jöllehet egyáltalán nem akarja, hogy bármit is megtegyen mindabból, amiért mint törvényszegőt perelni próbálta. Lykurgost nemcsak alkotmányértései váddal illette, hanem az archón basileus előtt még istenkáromlásért is följelentette! Démosthenés ellen is több mint tizenöt pert indított, engem pedig egy nap alatt háromszor jelentett föl.”

⁶ Véleményem szerint az itt említett személy (miként ebben a kérdésben az alábbiakban érvelek) Démosthenés volt. Hypereidés a beszédben sok helyen egyes szám második személyben fordul Démosthenés felé. Tehát vagy „megválasztotta Démosthenést” vagy „megválasztott téged”.

⁷ Hyp. *Dion.* 9. Démosthenés is említi a Koszorú-beszédben (250), hogy a nép számos perben felmentette.

Dióndas és vádlótársai a Démosthenéstől és Hypereidéstől felismert nagy és dicső történelmi pillanatot (καιρός), a szónokok ezzel kapcsolatos államférfiúi tetteit kérdőjelezték meg, és a makedónellenes politikusokat perek sorozatával próbálták meg elítéltetni. A Dióndas-beszéd előkerüléséig Hypereidés esetében csupán egy ilyen perről volt tudomásunk, Aristoteleón keresetéről, amelyben Hypereidésnek az Athén védelmében harcolni kész rabszolgákat felszabadító javaslatát támadta meg a chairóneiai ütközet után.⁸ Az „új forrás” azonban a Démosthenés-beszédben elhangzott összegző kijelentéseknek pontosan megadja a hátterét.

Hogy mennyire a Dióndas-beszédben előadott eseményekre és kettejük, azaz Démosthenés és Hypereidés sorsközösségére gondol Hypereidés a *Démosthenés ellen* című beszéd ezen helyein, azt a koszorúkkal kapcsolatban megfogalmazott további áthallás is alátámasztja. A következő, 30. fejezetben (col XXX 1–13 lásd Függelék) Hypereidés arról beszél, hogy jóllehet a (bal)szerencse magát a népet megfosztotta a győzelmi koszorútól – a Dióndas-beszédben a τυχή, a balszerencse éppen ebben a szerepkörben és értelemben kulcsfogalom –, a nép azt a koszorút, amit nekik adott, nem vette el, vagy, ha úgy tetszik, nem vette vissza tőlük (ἀφαιρεθείς – col. XXX 3 és ἀφείλετο col. XXX 5). Mindkét beszédben – a Dióndas és a Démosthenés ellen elmondottban egyaránt – teljesen egyértelmű, hogy a nép koszorúja a chairóneiai győzelem lett volna. Ugyanígy egyértelmű lehet számunkra az is, hogy Démosthenésszel kapcsolatban Hypereidés arra a két koszorúra utal, amelyeket Kr. e. 338-ban, majd Kr. e. 337-ben szavazott meg, illetve készült megszavazni Démosthenés számára a nép. A Kr. e. 324-ben történt Harpalos-botrányt és a Démosthenés elleni pert tíz évvel megelőző, Kr. e. 334-ben elhangzott Dióndas-beszéd épp abban a perben született, amelyben Hypereidés sikeresen verte vissza Dióndas támadását, aki a szónok-politikus elítéltetésével a Hypereidéstől előterjesztett és a népgyűlésen már megszavazott koszorútól kívánta megfosztatni Démosthenést. Hat évvel a Harpalos-ügy előtt, Kr. e. 330-ban pedig Démosthenés védte meg híres Koszorú-beszédében a Ktésiphóntól számára javasolt és Aischinéstől kifogásolt koszorút. Hypereidés Kr. e. 324-ben minden bizonnyal e két, tartalmában és érveléstechnikájában egyaránt igen hasonló, nagyszabású koszorú-perre, azok sikerére céloz, amely nemcsak az utókor, hanem a kortársak emlékezetében is bizonyosan mélyen rögzült, így a *Démosthenés ellen* című beszédet hallgatva az utalás félreérthetetlen volt az athéni bírák számára. Ennek az értelmezésnek az sem mond ellen, hogy Hypereidés a koszorú kapcsán többes számban beszél a kedvezményezettekkel kapcsolatban (ἡμῶν ὄν ἔδοκεν οὐκ ἀφείλετο), és nincs adatunk arról, hogy Hypereidést kitüntették-e valaha is koszorúval. A személyes névmás többes számban ugyanis ismét a két politikus sorsközössége fejeződik ki. A Dióndastól feljelentett és megtámadott koszorú-előterjesztő, Hypereidés győztes védőbeszédével ugyanolyan részese volt a sikernek – tágabb értelemben az államvezetői öngazolásnak, ténylegesen pedig a koszorú megvédésének – mint maga a kedvezményezett, Démosthenés.

A *Démosthenés-* és a *Dióndas ellen* című beszédek között meglévő, imént feltárt szoros tartalmi kapcsolatok (a perbeli felmentések sokaságának és a koszorú[k] megvédésének témakörei) szilárdították meg véleményemet azokról a szakirodalmi álláspontokról is, amelyek a Démosthenés-beszéd 28. fejezetének lehetséges kiegészítéséről kialakultak (col. XXVIII 14 skk. lásd Függelék). A szövegkritikai szempontból felülvizsgálatra érdemes fejezet közvetlenül a korábban vizsgált, a Dióndas-beszéd alapján értelmezhető, fent említett szöveghe-

⁸ Lásd. or. VII πρὸς Ἀριστογείτονα frg. 27–39 (Jensen) és D. Whitehead: *Hyperides. The Forensic Speeches*. Oxford (2000) 450.

lyek előtt áll, ugyanabba a gondolatmenetbe illeszkedik. Ezen a helyen azonban a papiruszon *lacuna* van, a szöveg részben elveszett, részben pedig eltűnt. Utóbbival kapcsolatban Blass szabatosan az *evanuerē* kifejezést használja, Jensennél azonban mindenütt, így itt is, *desunt* szerepel, azaz „hiányzik, elveszett”. A két közlés természetesen nem jelentheti ugyanazt, minderről azonban lásd alább. Hypereidés a még kiolvasható sorokban (miként azt a magyar fordításban fent idéztem) a nép irántuk érzett egykori, töretlen bizalmát ecseteli – hogy ezzel is Démosthenés hálátlanságát hangsúlyozza később –, és arról beszél, hogy a politikai és katonai kudarcot követően, a chairóneiai ütközet után Démosthenés és ő maga is az athéni politika tevékeny részese maradhatott. Felszólalhattak a népgyűlésen és a nép meghallgatta politikai javaslataikat, érveiket. A kiesett szövegrészt követően pedig kiemeli, hogy a δῆμος valakit (a név elveszett) a teljes közigazgatás vezetőjévé tett meg. Mindezt abban a hiszemben, hogy neki, a népnek „tőlünk” (ismét ἡμῶν) hálában lesz része.

A ὑπολαμβάνων [χ]άριν α[ῦ]τῶι παρ’ ἡμῶν ὀφείλεσθαι, ὅπερ δίκαιον ἦν – „mert teljes joggal úgy vélekedett, hogy hálával tartozunk neki” (col. XXVIII 20–23 lásd Függelék) megfogalmazást ugyanis másképp értem mint a korábbi kiadók és fordítók. Miként azt Blass a 11. sorban olvasható ΑΥΤΩΙ névmással tette (lásd alább), úgy magam is visszaható névmásként értem a 21. sorban szereplő ΑΥΤΩΙ-t is. Tehát nem α[ῦ]τῶι, miként mindenki más (így Jensen kiadásában is), hanem α[ῦ]τῶι. A gondolat ennek megfelelően így értendő: a nép azt feltételezte, hogy ha Démosthenést megválasztja és a makedónellenes politikusokat, így Hypereidést is a kudarc ellenére támogatja, hálával tartoznak (majd) ezek neki, azaz mindent megtesznek érte (jól sáfárkodnak hivatalukban, stb.). Ami rendjén (elvárható, ti. igazságos elvárás) is volt. Az eddigi α[ῦ]τῶι olvasat esetében a névmást a *lacunában* elveszett személyre, Démosthenésre (vagy Lykurgosra?) kell vonatkoztatni a παρ’ ἡμῶν (col. XXVIII 22, lásd Függelék) alatt pedig Hypereidést és a nép együttesét kellene értenünk, tudniillik a nép úgy vélte, hogy mi (azaz a nép, köztük Hypereidésszel) hálával tartozunk neki, azaz Démosthenésnek (vagy Lykurgosnak?). Utóbbi megoldással szemben több megfontolás is felmerül. Egyrészt az, hogy Hypereidés a „mi” névmást ebben a fejezetben következetesen kettejükre, azaz Démosthenésre és magára érti. A col. XXVIII 1. és a 25. sorban a παρ’ ἡμῶν-t (ugyanitt a 23. sorban) közrefogva ἡμᾶς és ἡμῖν szerepel – véleményem szerint – bizonyosan a két politikusra vonatkoztatva. Másfelől, ha Démosthenés neve szerepelt a *lacunában*, ami mellett ebben a tanulmányban érvelek, érdemes tekintetbe vennünk Whitehead megállapítását. Whitehead ugyanis – Brian Bosworth véleményét idézve a „The thinking there was that he (*ti. a nép*) owed a debt of gratitude, which was only right.” értelmezéssel és a *lacunában* esetlegesen szereplő Démosthenésszel kapcsolatban – ekképpen fogalmaz: „anything like it ... would risk influencing the jury in the defendant’s favour.”⁹ Whitehead szerint „The point (*ti. Bosworth idézett véleménye*) seems a good one”, hacsak a ὑπολαμβάνων (col. XXVIII 20) értelmét nem korlátozzuk a nép Harpalos-ügy előtti jóhiszemű hozzáállására. Hozzáteszi, hogy Hypereidés a ὑπολαμβάνων igét másutt is a „tévesen feltételez” (thinking which is misguided) értelemben használja.¹⁰ (Véleményem szerint a ὑπολαμβάνων épp ilyen értelmű árnyalata illeszkedik legjobban ahhoz a feltételezéshez, hogy a *lacunában* Démosthenés neve állt. Tudniillik a nép

⁹ Whitehead: *i. m.* (8. j.) 450.

¹⁰ *Phil.* col. V 8 (ami azonban hibás olvasat, lásd Horváth L.: Egy új hapax? In: *ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Szerk. Horváth L. – Laczkó K. – Mayer Gy. – Takács L. Budapest [2004] 627–636); *Eux.* col. XXXI 14; *Ath.* col. XIV 10; *Epit.* col. VI 14.

abból indult ki tévesen, hogy majd Démosthenés meghalálja neki a belé fektetett újbóli bizalmat.) De talán tovább is mehetünk: érdemes feltennünk a kérdést, vajon hogyan lehetett az athéni nép a magasztos eszmények és tettek elismerése mellett *valóban hálás* egy kudarcba fulladt politikáért, amely háborús vereséghez vezetett? Nem inkább arról van szó, hogy további bizalmat szavazott és arra számított, hogy ezért majd hálás lesz a korábban egyszer már elbukott politikus? Véleményem szerint a gondolatmenet egysége alapján tehát ezen *παρ' ἡμῶν* (col. XXVIII 22) mögött is Démosthenést és Hypereidést kell értenünk. Azaz a kiesett személy neve, akit közigazgatási vezetővé tettek meg, minden bizonnyal Démosthenés lehetett. A szakirodalomban csaknem egyeduralgó álláspont szerint azonban ez a személy Lykurgos volt. Saját, történelmi megfontolásai alapján ennek David Lewis mondott ellen, aki *postumus* tanulmányában ez idáig szinte egyedül állt ki amellest, hogy a szövegben Démosthenés neve szerepelt.¹¹

Mindenekelőtt érdemes áttekinteni a filológusok és ókortörténészek meghatározó többségének Lykurgos mellett szóló érveit. A fejezetet tartalmazó XXVIII. *columna* a T(ancock) IIa töredéken maradt fenn, amit Kenyon publikációját¹² követően saját értelmezése szerint Blass épített be a harmadik kiadásába.¹³ Az értelmezés sarkalatos pontja, a col. XXVIII 11. sorban az ΑΥΤΩΙ névmás *spiritusszal*, azaz hehezettel való ellátása (a papiruszon nyilvánvalóan nincsenek mellékjelek), tudniillik gyenge *αὐτῶι*-ként vagy erős *αὐτῶι*-ként értendő. Blass felismerte, hogy itt az utóbbi, a visszaható névmás állhat, és ezzel – véleményem szerint – tökéletesen helyreállította a gondolatmenetet.¹⁴ A nép, a δῆμος a főhős, aki nagyon is megengedte, hogy a vereség után is élébe / hozzá járulhassanak a kudarcot vallott politikusok, így bizonyosan Hypereidés, Démosthenés (és talán Lykurgos?). [οὐ μέντοι] . . . οὐκ εἶα προσ[ίεναι] αὐτῶι. A lacunában elveszett név helyreállításához a 16. sortól újra olvasható részek jelenthetnek támpontot. Jensen kiadása szerint és értelmezésében:

... τοῦ] δὲ ἐπιόν[τος ἔτους ἐ]πι τὴν δι[οίκησιν τῶ]ν αὐτοῦ ἄπασαν [ταμ]ίαν ἐχειροτόνησ[εν, ὕ]πολαμβάνων [χ]άριν α[ὐ]τῶι [π]αρ' ἡμῶν ὀφείλε[σ]θαι, ὅπερ δίκαιον ἦν.

„A következő évben pedig megválasztotta (...) a város pénzügyi főfelügyelőjének, mert teljes joggal úgy vélekedett, hogy hálával tartozunk neki.”

A „következő évben” (ἐπιόντος ἔτους – Jensen az apparatusban) helyett a „következő hónapban” (ἐπιόντος μηνός) olvasatot javasolta Colin, Marzi és Engels, elsősorban azért, mert a kiesett szövegrészben, a koronatanúnak tekintett testimonium (Plut. *Vitae X. Or.* 841B-C)

¹¹ D. M. Lewis: *Selected Papers in Greek and Near Eastern History*. Ed. P. J. Rhodes. Cambridge (1997) 25, 221–227. The financial offices of Eubulus and Lycurgus. Lewis álláspontját osztotta később J. Radiczke Whitehead (2000) kommentárjához írt recenziójában, *Gnomon* 80 (2008) 204–210, kül. 209.

¹² Lásd F. G. Kenyon: *Papyrus Fragments of Hyperides and Demosthenes*. *CR* 6 (1892) 288–289; 429–430.

¹³ A Tancock-töredékeket ma a Rossall Schoolban (Fleetwood, Lancaster) őrzik, ahol Charles Coverdale Tancock tíz évén át volt igazgató (1886–1896). Tancock két, egymást követő alkalommal jutott az összesen öt töredék birtokába, majd elküldte azokat Kenyonnak, aki felismerte, hogy a Hypereidés-papirusz részei. Lásd Fr. Blass: *Hyperidis orationes sex. Cum ceterarum fragmentis*. Leipzig (1894) VII., Chr. Jensen: *Hyperidis Orationes*. Leipzig (1917) VI., Bartolini: *i. m.* (1. j.) 107., és Whitehead: *i. m.* (8. j.) 447.

¹⁴ Whitehead: *i. m.* (8. j.) 447 sk. a rend kedvéért az alternatívát is alaposan megvizsgálja.

alapján – Blass megoldását követve (10 sqq *agitur de Lycurgo*) – Lykurgost vélték a megválasztott vezetőnek.¹⁵

ἀκροατῆς δὲ γενόμενος Πλάτωνος τοῦ φιλοσόφου, τὰ πρῶτα ἐφιλοσόφησεν· εἶτα καὶ Ἰσοκράτους τοῦ ῥήτορος γνώριμος γενόμενος ἐπολιτεύσατο ἐπιφανῶς, καὶ λέγων καὶ πράττων καὶ δὴ πιστευσάμενος τὴν διοίκησιν τῶν χρημάτων· ταμίας γὰρ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς πενταετηρίδας ταλάντων μυρίων τετρακισχιλίων, ἢ ὡς τινες μυρίων ὀκτακισχιλίων ἑξακοσίων πενήκοντα, καὶ ὁ τὰς τιμὰς αὐτῶ ψηφίζόμενος Στρατοκλῆς ὁ ῥήτωρ, τὸ μὲν πρῶτον αἰρεθεὶς αὐτός, ἔπειτα τῶν φίλων ἐπιγραψάμενός τινα αὐτὸς ἐποιεῖτο τὴν διοίκησιν διὰ τὸ φθᾶσαι νόμον εἰσενεγκεῖν, μὴ πλείω πέντε ἐτῶν διέπειν τὸν χειροτονηθέντα ἐπὶ τὰ δημόσια χρήματα.

„A filozófus Platón tanítványául szegődve először a bölcseletet kezdte tanulmányozni, később viszont a szónok Isokratésnek is tanítványa lett, s mind beszédei, mind intézkedései révén fontos szerephez jutott a közéletben, kivált mikor a pénzügyek irányítását rábízta, ugyanis háromszor lett négy-négy évre tizennégyezer – vagy ahogyan egyesek, köztük a kiténtetését megszavaztató Stratoklész rétor véli, tizennyolcezer hatszázötven – talanton kincstárnoka. Először mint választott tisztviselő, utóbb egyik kinevezetett híve nevében irányította a hivatalt, mert épp előzőleg hoztak törvényt arról, hogy szavazással választott tisztviselő négy évnél tovább ne kezelhesse a közvagyont.”
(*Krähling Edit és Zsupán Edina fordítása*)

A Lykurgos mellett érvelők számára a meghatározó kifejezések a διοίκησις és a ταμίας, amelyek a *Démostenés ellen* című beszédben is szerepelnek (col. XXVIII 17 skk. Hypereidés a gondolatot a διοίκησις kifejezéssel a Lykurgos fiaival kapcsolatos beszédében is megismétli [fr. 118 Jensen]). A kiegészítésekben mindig merész Colin ezek alapján a *textust* ekképp „állította helyre”: Tότε δὴ Λυκοῦργον προστάτην μᾶλλον εἴλετο· τοῦ δ' ἐπιόν[τος μηνός, ἐ]πὶ τὴν διοίκησιν κτέ.

David Lewis *postumus* megjelent tanulmányában Eubulos és Lykurgos pénzügyi irányítói hivatalának nyitott kérdéseit vizsgálta, Lykurgos esetében elsősorban a hivatal pontos keltezésére törekedett.¹⁶ Hégémón Aischinéstől idézett törvényéből kiindulva,¹⁷ amely Kr. e. 336-ban, Démostenés leköszönését követően korlátozta a oi ἐπὶ τὸ θεωρικόν jogkörét, végeredményben megállapította, hogy Lykurgos minden bizonnyal Kr. e. 336–324 között volt vezető. Bizonyításába Hypereidés szöveghelyét is bevonta. Részletesen elemzi Colin álláspontját, sőt, annak a szöveggel kapcsolatos javaslatát is. Colin ugyanis, bár eleinte elfogadta Jensen ἐπιόντος ἔτους (*következő évben*) javaslatát, a szövegkiadásában már ἐπιόντος μηνός (*következő hónapban*) megoldást alkalmazott. Kenyon egyértelmű ταμίας olvasata miatt

¹⁵ G. Colin: *Hypéride. Discours.* Paris (1946) 223 sk.; M. Marzi: *Iperide.* In: *Oratori attici minori. Volume primo. Iperide, Eschine, Licurgo.* Eds. E. Malcovati – M. Marzi – P. Leone. Torino (1977) 136. 62. j.; J. Engels: *Studien zur politischen Biographie des Hypereides.* München (1933) 127. 233. j. Lykurgos meghatározó befolyását Diodoros XVI 88,1 alapján is Kr. e. 338-tól keltezik, a hivatalviselés pontos időszakáról, a 12 évről (legkésőbb Kr. e. 336–324) megoszlanak a vélemények. A kérdés teljes körű áttekintéséhez és a további irodalomhoz lásd Whitehead: *i. m.* (8. j.) 448 skk.

¹⁶ Lewis: *i. m.* (11. j.)

¹⁷ Aeschin. III 25.

ugyanis meg volt győződve arról, hogy mindenképpen Lykurgosról van szó.¹⁸ Márpedig, ha a választás a chairóneiai ütközet után egy évvel (és nem egy hónappal), Kr. e. 337-ben történt volna, akkor az összegegyeztetetlen lett volna Lykurgos feltételezett hivatalba lépésének időpontjával, a Kr. e. 338-as évvel. Lewis azonban rámutat, hogy a „következő hónap” olvasat esetében sem állhat meg a tétel, hogy Lykurgost Kr. e. 338-ban választották volna meg, mert az ütközet utáni választás a Panathénaia ünnep utánra esne, ami viszont ellenkezik azzal, hogy az ünnephez kötődően választottak. Az érvelés és a megoldási javaslat tehát több sebből vérzik. Lewis ezek után négy értetlenkedő hangnemű kérdésben kérdez rá, vajon miért kelle-ne mindenáron Lykurgost ezen a szöveghelyen keresni. Hypereidés arról beszél, hogy a nép változatlanul bízott a makedónellenes politikusokban. Miért éppen Lykurgost emelte volna ki, aki nem is játszott meghatározó szerepet Chairóneia előtt?¹⁹ Miért bizonyítaná ez jobban Démosthenés hálátlanságát? Mindezek után a megoldás kézenfekvő: a *lacunában* Démosthenés neve veszett el, aki Kr. e. 337-ben a θεωρικόν alap felügyelője volt. Lewis az elveszett szövegre is javaslatot tesz: „Without making more than a guess, σ[υνηγόροις] τοῦτον γὰρ ἐπὶ τὸν λόγον τὸν ἐπιτάφιον εἴλετο, τοῦ δ]ὲ ἐπιόν[τος] ἔτους κτλ, fits the facts and fits the speech.” Ha Aischinés a fent idézett helyen azt állította, hogy θεωρικόν alap felügyelői – így Démosthenés – csaknem az egész város irányítását a kezükben tartották (σχεδὸν τὴν ὅλην διοίκησιν εἶχον τῆς πόλεως),²⁰ Hypereidés Démosthenésszel kapcsolatban is fogalmazhatott úgy, ahogy azt tette: ἐπὶ τὴν δι[οίκησιν τῶ]ν αὐτοῦ (sc. τοῦ δήμου) ἄπασαν ταμίαν. Annál is inkább, mert a ταμίαις (felügyelő, sáfár) kifejezés nem egy bizonyos hivatalhoz kötődött, nem volt *terminus technicus*.

Lewis történeti érvelését és eredményét a Dióndas-beszédből nyert, fent elem-zett támpontok mellett további filológiai érveléssel is alátámaszthatjuk. Hypereidés a Démosthenés-beszéd másik helyén, a col. XII 1 skk. sorokban gúnyosan kérdezi a vádlott Démosthenést „önzetlen” sáfárkodásáról:

σὺ δ' ὁ τῶι ψηφίσματι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν φυλακὴν καταστήσας καὶ οὐτ' ἐγλειπομένην ἐπανορθῶν οὔτε καταλυθείσης τοὺς αἰτίους κρίνας, προῖκα δηλονότι[ι] τὸν καιρὸν τοῦτον τεταμίευσαι; καὶ τοῖς μὲν ἐλάττοσι ῥήτορσιν ἀπέτινεν ὁ Ἄρπαλος χρυσίον, τοῖς θορόβου μόνον καὶ κραυγῆς κυρίοις, σὲ δὲ τὸν τῶν ὄλων πραγμάτων ἐπιστάτην παρείδεν; καὶ τῷ τοῦτο πιστόν;

„Te viszont, bár magad szavaztattad meg Harpalos személyes őrizetét, aztán mikor az gyengének bizonyult, nem erősítetted meg, s mikor teljesen szétzilálták, a felelősöket sem perelted be, te minden bizonnyal végig ingyen és bérmentve sáfárkodtál!? A kisebb, csupán zajongani és ordítózni képes szónokoknak aranyban fizetett Harpalos, de téged,

¹⁸ Colin számára is a bizonyítás alapja a fent idézett szöveghely Plut. *Vitae X. Or.* 841B-C és a 852B helyen említett törvény volt. Véleménye szerint a pontos cím a ταμίαις ἐπὶ τὴν διοίκησιν volt. Vö. G. Colin: Note sur l'administration financière de l'orateur Lycurge. *REA* 30 (1928) 189–200.

¹⁹ A teljességhez hozzátartozik, hogy Hypereidés, amikor Démosthenés és az ellene indított pereket említi (*Dion.* 9), két Lykurgos elleni pert is felidéz.

²⁰ Aeschin. III 25: οἱ ἐπὶ τὸ θεωρικόν χειροτονημένοι ἦρχον μὲν, πρὶν ἢ τὸν Ἡγήμονος νόμον γενέσθαι, τὴν τοῦ ἀντιγραφῆως ἀρχήν, ἦρχον δὲ τὴν τῶν ἀποδεκτῶν καὶ νεωρίων ἀρχήν, καὶ σκευοθήκην ὠκοδόμουν, ἦσαν δὲ καὶ ὀδοποιοί, καὶ σχεδὸν τὴν ὅλην διοίκησιν εἶχον τῆς πόλεως.

akinek minden kérdésben döntő befolyásod van, figyelemre sem méltatott!? Ugyan ki hiszi ezt el?”

A Harpalos teremtette, busás haszonnal kecsegtető, könnyen elillanó vesztegetési alkalom (καίρως) dicstelen ellenpárja annak a nagy történelmi pillanatnak, a chairóneiai ütközetet megelőző καίρως-nak, amelyet megannyiszor büszkén emleget Hypereidés és Démostenés a Dióndas-, illetve a Koszorú-beszédben. Hypereidés alighanem tudatosan, dicső és dicstelen tettekre sarkalló, soha vissza nem térő alkalmakba sűríti, καίρως-okba komponálja Démostenés politikai tündöklését és bukását. A ταμίαις igei formája, a ταταμίευσαι használata pedig újabb támpont lehet, hogy a col. XXVIII 14 skk. sorok *lacunájában* a ταμίαις feladatkörrel kapcsolatban Démostenés neve szerepelhetett, mert Hypereidés a fogalmat később is használta Démostenésszel kapcsolatban.

Jóllehet Lewis történelmi érvelése – véleményem szerint – önmagában is meggyőző, a későbbi szakirodalomban elszigetelt maradt. Lykurgos neve nem tűnt el a lehetséges kiegészítésből, legfeljebb a kérdés (Lykurgos vagy Démostenés) eldönthetlensége merült fel.²¹ Jelen tanulmányban felsorakoztatott filológia érvek – bármennyire is meggyőzőek számomra Lewis érvelésével együtt – sem jelenthetnek teljes bizonyosságot. Az *ultima ratio* az lenne, ha a Blass *evanueré* kifejezésével jellemzett szöveget viszontlátnánk. A szövegkiadásban zárójellekkel körül nem zárt pontok azt jelzik, hogy az íráshordozó nem veszett el, lehetnek ott betűk, csak nem látjuk azokat. Hypereidés Démostenés ellen elmondott beszédében legalább tucatnyi ilyen töredék, szöveghely van. Ha ezeket több hullámhosszú fényképezésnek (*multispectral imaging*) vethetnénk alá (úgy tűnik, van is erre lehetőség a British Libraryben),²² többek között az is bizonyosságot nyerne, hogy igaza van-e a filológiai érveknek, és ebben a *lacunában* Démostenés neve szerepel.

²¹ Whitehead: *i. m.* (8. j.) 449 sk. Lewis álláspontjával szemben azt hangsúlyozza, hogy a ταμίαις kifejezést soha nem használták a οἱ ἐπὶ τὸ θεορῆτικὸν tiszttségviselőkre, ezzel szemben a sarkalatos Plutarchos-hely Lykurgoshoz köti. Második ellenvetését a παρ ἡμῶν értelmezésével kapcsolatban fent idéztem. M. Faraguna: Atene nell' età di Alessandro: problemi politici, economici, finanziari. *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, classe di scienze morali, storiche e filologiche* 9. sorozat 2.2 Roma (1992) 201–203 hosszú fejtegetés után Lykurgos és Démostenés kérésében a *non liquet* állásponton marad. (Faraguna 1992-ben értelemszerűen nem a *postumus*, 1997-ben kiadott Lewis tanulmányra hivatkozik, hanem annak korábban még kiadatlan változatára, aminek lényegét többek között G. Bartolini, *Iperide. Rassegna di problemi e di studi 1912–1972*. Padua [1972] 58. közli.)

²² A vizsgált szöveghelyet tartalmazó Tancock II töredéket Rossal Schoolból át kellene szállítani Londonba, vagy *in situ* kellene lefényképezni.

	λῶν γεγενημένω(ν) ἐξ ἐ]κεινῶν τῶν πραγ]μάτων [καὶ αὐ- τοῦ τοῦ π]ολέμου, οὐδε- πώποτε ἡ]μῶν ο[ὔ]τοι κα]τ[ε]ψηφίσαντο, ἀλ- λ' ἐκ πάντων ἔσωσαν, ὅπερ μ]έγιστον καὶ ἀξιοπι]στώτατον τῆς τοῦ δήμ]ου [εὐ]γοία[ς [σημεῖον. καὶ γρά]ψαι ὦ [Δημόσθενες] (desunt v. VI?)] ὑπὸ τοῦ ψη- φίσματος [ήλωκέ- ναι σε αὐτόμ]ατον, οὐ- κ ἐποίησαν[. γενομέν[. π[.		
29		5	XXIX
		16	(Bab. III)
		20	

28 sq. ad sen. generaliter cf. or. in Dion. 9 et passim, quae mihi quidem clare affirmat hic de Demosthene et Hyperide atque temporibus eventibusque post pugnam Chaeroneam agi ||

28 sq. suppl. Jn. : [καὶ περὶ τοῦ π]ολέμου B : [καὶ ἔτι τοῦ π]ολέμου Rad. || Col. XXIX componitur ex frg. H XIa (1–8) frg. Bab. III (16–20) frg. T IIb (21–25) || 1–3 suppl. B || 4 rest. Boe. S || 5 suppl. B appl. Kn. (ap. B) || 6 litt. στο certae sunt : suppl. Kn. || 7 τοῦ δημοῦ edd. ctr. Hansen | [δια]γοία[ς B Kn. : εὐνοίας Fu. || 8 sq. suppl. B et frg. Bab. III hoc loco inseruit sententiamque sic fere posse restitui suspicatus est in app.: καὶ γράψαι ὦ [Δημόσθενες τολμήσαντος σου κατὰ σαυτοῦ θάνατον τὴν ζημίαν, ἐὰν ἀποφῆνῃ σ' ἡ βουλή εἰληφότα τι παρ' Ἄρπάλου, ἐπειδὴ ἀπέφηνεν καὶ συνέβαινε]ν ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος ἡλωκέναί σε αὐτόματον, οὐκ ἐποίησαν οὗτοι [ἐποίησαν' αὐτως Colin] τὸ γενομένον ἐπ' αὐτοῖς [ἐφ' αὐτοῖς Colin] κτέ. ||

	πα 		
	το ἐτ[.		
	ρ[.		
	ῥε[.	25	
	(desunt v. III?)		
	[. ὁ δῆ-]		
30	μος ἐποίησεν, ὥστ’		XXX
	αὐτ[ὸ]ς ὑπὸ τῆς τύχης		
	ἀφαιρεθεὶς τὸν στέ-		
	φανον, ἡμῶν ὃν ἔ-		
	δωκεν οὐκ ἀφείλετο.	5	
	οὕτως οὖν ἡμῖν τοῦ		
	δήμου προσενηνε-		
	γμένου, οὐ πάντ’ ἄ<ν> δί-		
	κ[αίως] αὐτῶ ἡμεῖς		
	ὑπη]ρετοῖμεν καὶ	10	
	εἰ δ[έ]οι ἂ]ποθνή[σ]κοι-		
	μεν [ὑπὲρ] αὐτοῦ; ἐγὼ		
	μὲν οἶμαι· ἀλλὰ σ]ὺ κατὰ		
	τοῦ δήμου]με		
]θο	15	
]ια		
	(desunt v. aliquot?)		
	μ[. . .]στυ[. . .]ξ[.	17	(Bab. II)
	σ]θαι εὐεργετήματ[α·		
	οὐ γὰρ τὴν ἑτέρων		

Col. XXX 1 sqq. cf. or. Dion. mihi persuasum est, hic de corona in illa or. disputata agi ||

Col. XXX = frg. H XIb || 5 ΕΙΛΑΤΟ P^{ac} || 8 sq. con. B Kn. : πάντα δίκαι’ ἄν] Boe. : πάντα <τά> δίκαια]’ ἄν] Jn., quod prop. Fu. (ap. Jn.) : δίκαιώς ἄν α]ὑτῶ S spatio longius || 10 suppl. B || 11 sq. suppl. Boe. Bab. || 13 sq. suppl. Fu. cl. Dem. XX 71 Wh. : κατα]φρονεῖς Colin || 14 με leg. Jn. || Frg. Bab. II melius collocari non posse visum est Blassio || 17 ἐνπ B (et Jn.) itaque εὐ ποιεῖ susp. || 17 sq. ἀνταποδίδοσθαι Colin : ἀποδίδοσθαι Wh. ||

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH NN 124539 számú, „Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bizáncon innen és túl” című pályázat támogatásával készült.

Összeférhetlenségi nyilatkozat: A szerző mint egyben főszerkesztő a kézirat bírálatainak folyamatában nem vett részt.

SUMMARY

This paper analyses and interprets three passages in Hyperides' speech against Demosthenes and suggests a textual correction. The statements in columns XXIX–XXX become more comprehensible based on the relevant passages in the speech against Diondas. In line 21 of column XXVIII, ἀὐτῶ (pronomen personale – Jensen and all the editors) should be replaced by αὐτῶ (pronomen reflexivum), which reconstructs the proper meaning of the text. After Chaeronea it was not the people who were grateful to Demosthenes, but quite the opposite: the people expected that Demosthenes and his companions would be grateful to them. Thus, the name lost in the lacuna is not Lycurgus, but Demosthenes.

Keywords: Hyperides, Against Demosthenes, textual correction and interpretation

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

